

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАННЯ БОРЖНИКОМ КРЕДИТОРОВІ ВІДСТУПНОГО ЯК ОКРЕМА ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

PECULIARITIES OF TRANSFER BY THE DEBTOR TO THE CREDITOR OF THE ASSIGNMENT AS A SEPARATE GROUND FOR TERMINATION OF OBLIGATIONS IN THE CIVIL LAW OF UKRAINE

Пашкова Н.В., студентка III курсу господарсько-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Пилипенко І.С., студентка III курсу
Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Манукян А.К., студентка III курсу
Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена всебічному дослідженню закріпленої у ст. 600 Цивільного кодексу України підстави припинення зобов'язання – переданню відступного. Проаналізований безпосередньо зміст поняття «відступне», котре є об'єктом, що задовольняє вимоги кредитора; особливості припинення зобов'язання, а саме його момент, диференційовані підходи до розуміння моменту припинення, правових наслідків, умов (розміру, строків, а також порядку).

Значну увагу автори приділили відмежуванню припинення зобов'язання переданням відступного та договором новації у зв'язку зі схожістю цих юридичних підстав припинення зобов'язання, внаслідок чого були виокремлені такі головні відмінності:

- 1) можливість застосування цієї підстави припинення до будь-якого зобов'язання, а не лише договірному;
- 2) припинення первісного зобов'язання внаслідок припинення зобов'язання переданням відступного відбувається у момент надання боржником кредитору відступного, тоді як новація передбачає досягнення сторонами згоди;
- 3) у разі припинення зобов'язання укладенням договору новації зникає первісне зобов'язання і виникає нове, тоді як за відступного первісне зобов'язання припиняється шляхом його виконання, хоч і зміненним предметом виконання;
- 4) різні юридичні факти, котрі лежать в основі припинення первісного зобов'язання, оскільки у разі припинення зобов'язання переданням відступного юридичний склад містить у собі два елементи: домовленість між кредитором і боржником про застосування відступного, а також фактичне передання боржником предмета відступного. Стосовно новації, то в її основі лежить тільки один юридичний факт, який полягає у домовленості сторін щодо заміни первісного зобов'язання новим.

Автори наголошують на недостатній законодавчій урегульованості окремих аспектів припинення зобов'язання шляхом передачі відступного боржником кредитором, а саме на невизначених умовах такого правоприміняючого факту, на відсутності єдиного підходу до розуміння моменту припинення зобов'язання передачею відступного.

Ключові слова: правоприміняючий юридичний факт, зобов'язання, припинення зобов'язань, відступне, передання відступного.

The article is devoted to a comprehensive study of the grounds for termination of the obligation enshrined in Article 600 of the Civil Code of Ukraine – the transfer of the assignment. The meaning of the concept of "assignment", which is an object that satisfies the requirements of the creditor, was analyzed directly; features of termination of the obligation, namely its moment, as a result of which differentiation of approaches to understanding of the moment of termination, legal consequences, conditions (the size, terms, and also the order) has been revealed.

The authors paid considerable attention to the distinction between termination of the obligation by transfer of the assignment and the contract of innovation, due to the similarity of the legal grounds for termination of the obligation, resulting in the following main differences:

- 1) the possibility of applying this ground for termination of any obligation, not just a contractual one;
- 2) termination of the original obligation as a result of termination of the obligation by transfer of the assignment occurs at the moment of granting by the debtor to the creditor of the assignment, while the novation involves the agreement of the parties;
- 3) in case of termination of the obligation by concluding a novation agreement, the original obligation disappears and a new one arises, while in case of withdrawal, the initial obligation is terminated by its performance, albeit by a changed subject of performance;
- 4) various legal facts that underlie the termination of the original obligation. Because in case of termination of the obligation by transfer of the assignment, the legal structure contains two elements: the agreement between the creditor and the debtor on the application of the assignment, as well as the actual transfer by the debtor of the object of assignment. As for the novation, it is based on only one legal fact, which is the agreement of the parties to replace the original obligation with a new one.

The authors emphasize the lack of legal regulation of certain aspects of termination of the obligation by transferring the assignment by the debtor to the creditor, namely in the uncertain conditions of such a terminating fact, the lack of a unified approach to understanding the moment of termination by assignment.

Key words: right depriving legal fact, obligation, termination of obligations, assignment, transfer of assignment.

Вступ. Відповідно до ч. 1 ст. 509 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) зобов'язанням є правовідношення, у якому одна сторона, тобто боржник, зобов'язується вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [1]. Логічним наслідком такого правовідношення є його завершення (припинення). У цивільному законодавстві нашої дер-

жави закріплені різні підстави припинення зобов'язання, однак деяка специфіка притаманна такій підставі, як передача боржником відступного кредитором. Вона характеризується наявністю значної диспозитивності у виборі сторонами зобов'язання умов його припинення, особливостями моменту припинення зобов'язання, наявністю договірної форми та ін.

Також на практиці дедалі частіше виникають питання, пов'язані з відмежуванням припинення зобов'язання передачею відступного від подібних цивільно-правових

підстав, зокрема від договору новації, що викликає складнощі у процесі правореалізації.

Мета статті полягає у комплексному аналізі такої правової підстави припинення зобов'язання, як передача відступного, зокрема визначенні поняття «відступне», особливостей припинення зобов'язання у разі передачі відступного, умов і строків, відмежуванні від суміжних підстав припинення зобов'язань, зокрема від новації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Припинення зобов'язань переданням відступного було проаналізовано у працях таких науковців, як В.А. Коструба, В.В. Рассказова, С.Е. Себіга, Є.В. Падун, котрі зробили значний внесок у розвиток дискусії із приводу вищевказаної підстави припинення зобов'язання, однак ця проблематика потребує додаткового наукового дослідження, оскільки все ще є недостатньо розробленою.

Виклад основного матеріалу. Главою 50 ЦК передбачено такі підстави припинення зобов'язань, як виконання, зарахування, новація, передання відступного, прощення боргу, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи та ін. Особливе місце серед них займає вищезгадане передання відступного кредиторів з боку боржника, регламентоване ст. 600 ЦК. Така підстава припинення зобов'язання у доктрині цивільного права віднесена до добровільних, оскільки цей правочин передбачає наявність домовленості сторін.

У такому разі неодмінно постає питання: що можна вважати відступним? Який зміст законодавець вклав у це поняття? Ст. 600 ЦК не передбачено ані визначення, ані вичерпного переліку предметів відступного, лише використано формулювання «гроші та інше майно». Із цього випливає, що сторони зобов'язання повноважні обирати його самостійно, зокрема, на думку науковців, можна виокремити такі особливості підходи до розуміння поняття «відступне»:

1) В. Рассказова вважає, що відступним є матеріальні цінності, зокрема рухоме та нерухоме майно, виконання робіт, надання послуг, майнові права, майнові комплекси підприємств [2, с. 56];

2) на думку С.В. Черкашина, відступне за своєю суттю є об'єктом, котрий задовольняє вимоги кредитора, тобто ним може бути будь-який об'єкт матеріального світу, що задовольняє вимоги кредитора [3, с. 183];

3) Є.В. Падун вказує на те, що відступне є заміною предмета виконання первісного зобов'язання на інший, зумовлений сторонами [4, с. 92], своєрідним обміном цінностей.

Аналізуючи вищевикладене, ми можемо дійти висновку про те, що предметом відступного можуть бути об'єкти цивільних прав, зазначені законодавцем у ст. 177 ЦК України (речі, у тому числі гроші чи цінні папери; результати робіт; майнові права тощо).

Також увагу слід приділити і наявності широкої дискреції сторін у припиненні такому випадку зобов'язання, котра полягає у можливості визначати розмір, строки, а також порядок передання відступного на власний розсуд. Можливість самостійно визначати розмір відступного передбачає, що він може і не дорівнювати предмету виконання зобов'язання, а саме може бути менше чи більше, однак така можливість є більшою мірою упущенням законодавця, що викликає спори між сторонами щодо визначення розміру відступного, а тому положення ст. 600 ЦК потребують удосконалення шляхом встановлення меж його вартості.

З метою припинення зобов'язання за вищезгаданою підставою сторони мають укласти договір про відступне, котрий відповідатиме встановленим цивільним законодавством вимогам щодо форми, а також змісту, передбаченим для основного зобов'язання, мають враховуватися й вимоги до предмета відступного [2, с. 56]. Нового зобов'язання за цим договором не виникає, що і дозволяє відрізнити такий цивільно-правовий інститут від суміжних [5, с. 149].

Серед вчених-правників точаться гострі дискусії саме про визначення моменту припинення зобов'язання передачею відступного. Серед науковців і досі немає єдиної сформованої думки, що ж є моментом припинення первісного зобов'язання у разі передачі відступного: домовленість сторін чи факт передачі майнових цінностей, однак найпоширенішою є думка, що моментом припинення основного зобов'язання є саме факт передачі предмета відступного боржником кредиторів. Варто акцентувати увагу і на тому, що таке зобов'язання одночасно є підставою для припинення права власності у боржника та набуття його кредитором, зокрема, предмет відступного перестає бути таким і в момент передачі або в момент державної реєстрації відповідного права стає приватною власністю кредитора [6, с. 372]. Отже, сторони угоди про передачу відступного залишаються у зобов'язальних відносинах одне з одним до моменту фактичного передання предмету відступного одне з одним. Первісне зобов'язання у цих відносинах припиняється наданням відступного (зміненого предмета виконання).

Також припинення зобов'язання, зумовленого переданням відступного, є досить складним механізмом, що викликає певні особливості його застосування на практиці.

По-перше, ми маємо звернути нашу увагу на співвідношення зобов'язання, заснованого на угоді про передання відступного, спрямованого на припинення первісного та зобов'язання, щодо якого була домовленість про припинення зобов'язання. Саме ця невизначеність дає змогу розглядати можливість одночасного існування у кредитора права вимагати від боржника або передачі відступного, або виконання первісного зобов'язання.

Так, Ю.Л. Сенін зазначає, що після укладення консенсуального договору про передання відступного у боржника є можливість обрати: передавати предмет відступного чи все-таки предмет первісного зобов'язання [7, с. 6]. Утім, погодитися з такими висновками повністю дещо неправильно. Правова природа даного договору наділяє сторони конкретними правами й обов'язками, тому з досягненням угоди про передання відступного (яка базується на принципах свободи договору та рівності сторін) кредитор не вправі вимагати від боржника виконання первісного обов'язку, а боржник несе обов'язок виконати зобов'язання за передачею відступного. Із цього можна зробити висновок, що за наявності у боржника альтернативного обов'язку він опиняється у більш скрутному становищі, адже кредитор може вимагати не передачу відступного, на що розраховує боржник, а виконання первісного зобов'язання.

По-друге, певні складнощі виникають тоді, коли у договорі про передання відступного не вказано або неналежним чином вказано хоча б одну з умов, передбачених у ст. 600 ЦК України. Згідно з положеннями цієї статті зобов'язання припиняється за згодою сторін внаслідок передання кредиторів боржником відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки та порядок передання встановлюється сторонами. Тобто для припинення зобов'язання за цією підставою повинна бути сукупність кількох умов, зокрема: згоди сторін на це припинення; узгодження сторонами розміру, строків і порядку передання відступного; факту передання боржником відступного кредиторів. Згода за всіма умовами є обов'язковою та повинна бути належним чином зафіксована, щоб надалі не виникали проблеми з визнанням такого договору удаваним чи недійсним.

Так, у висновку Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду від 12 квітня 2018 р. у справі № 761/37012/15-ц суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивачем не було надано доказів на підтвердження того, що боржник змінив первісний предмет виконання іншим предметом, причому таким, який не передбачався або узгоджувався сторонами раніше під час укладення первісного договору, сплативши 10 000,00 доларів США

та 99,66 грн, та те, що фактичні відносини припинилися внаслідок передавання кредитором позичальником коштів, які є відступними, а не сплачені у рахунок погашення частини заборгованості за кредитним договором [8]. Аналогічний правовий висновок викладено й у постанові КЦС ВС від 23 вересня 2020 р. у справі № 497/1085/16-ц [9]. Тому під час укладення договору про передачу відступного контрагентам слід детально прописати всі умови, зазначені у ч. 2 ст. 600 ЦК України, та дійти за ними згоди, адже це має на меті захистити права учасників цивільно-правових відносин.

З усього вищевизначеного випливає, що момент припинення зобов'язання повинен визначатися самими сторонами. Таку саму думку висловив і А.В. Коструба, який зазначив, що сторони вільні у виборі моменту правоприпиняючого юридичного факту, що спирається на принцип свободи договору. Сторони можуть визначити момент припинення зобов'язання або конкретним днем, або пов'язати його з настанням певного явища (наприклад, передачею речі) [6, с. 373].

Складністю такої підстави припинення первісного зобов'язання є те, що контрагенти не завжди самостійно визначають фактичний момент припинення. У такому разі слід спиратися на предмет відступного. Якщо це матеріальна річ чи гроші, то основне зобов'язання припиняється у момент їх передачі кредитором. Якщо предметом відступного є права, то у момент укладення договору про надання відступного, якщо дії певного характеру – то з моменту їх вчинення, а якщо вона приводить до певного матеріального результату – у момент прийняття цього результату кредитором [6, с. 373].

Наступним етапом дослідження у контексті цієї проблематики з метою правильного й ефективного застосування норм цивільного права є розмежування відступного від інших підстав припинення договірних зобов'язань. На особливу увагу, на нашу думку, потребує відмежування відступного від новації, оскільки невизначеність і нечіткість критеріїв їх розмежування негативно впливає на розуміння практичних випадків їх застосування.

На наш погляд, доцільно виділити окремо критерії, за якими відступне та новація різняться між собою і за якими ми можемо простежити схожість між ними.

Почнемо з ознак, за якими ми можемо визначити явну схожість між цими правовими категоріями. По-перше, схожість цих двох способів припинення зобов'язань зумовлена насамперед сформульованими законодавцем їх юридичними конструкціями: відступне є заміною предмету виконання первісного зобов'язання на інший, зумовлений сторонами; новація – це зміна предмета виконання первісного зобов'язання, яке припиняється виникненням нового зобов'язання [4, с. 93]. Тобто ми можемо простежити загальну сферу відступного і новації – предмет зобов'язання. По-друге, як влучно зазначає О.О. Мельников, під час новації та під час відступного так чи інакше змінюється первісний спосіб виконання зобов'язання [10, с. 101]. По-третє, новація і відступне є операціями, тобто діями громадян і юридичних осіб, спрямованими на припинення зобов'язань. По-четверте, вони є юридичними фактами, які є підставами припинення правовідносин сторін. По-п'яте, новація і відступне – це способи припинення зобов'язань, розміщені у гл. 50 ЦК України «Припинення зобов'язання», у системі їх класифікації вони включаються до однієї групи [4, с. 94]. По-шосте, і відступне, і новація зазвичай мають однакові наслідки застосування у цивільному праві [11, с. 235].

У цьому контексті варто також звернути увагу на те, що деякі науковці, зокрема і Є.В. Падун, розмежовують ознаки, які свідчать про схожість відступного і новації, на внутрішні та зовнішні [4, с. 93–94]. Також ми погоджуємося з думкою Є.П. Падуна і вважаємо доречним віднести першу і другу вищезазначені ознаки схожості до внутрішніх, а із третьою по шосту – до зовнішніх.

Щодо критеріїв розмежування відступного і новації варто зазначити таке. Аналізуючи юридичну літературу, ми дійшли висновку про те, що існує досить велика кількість критеріїв відмежування новації та відступного, але, незважаючи на це, науковці не досягли єдиної думки щодо їх чіткого закріплення.

О.О. Мельников головним критерієм називає волевиявлення сторін, їхній намір відновити зобов'язання або припинити його домовленістю про відступне. Автор також звертає увагу на те, що головна відмінність між ними полягає у тому, що під час новації виникає нове зобов'язання, а під час відступного зобов'язання залишається тим самим – змінюється лише спосіб його виконання [10, с. 99–100].

О.Ю. Шилохвост вважає, що єдиним критерієм розмежування є наслідок у вигляді не виникнення зобов'язання (у разі відступного), або виникнення зобов'язання (у разі новації). Існує також наукова ідея, щоб розрізнити відступне і новацію за ознакою виникнення у боржника нового права або нового обов'язку.

У своїх дослідженнях О.Ю. Шилохвост підсумовує, що головні критерії для розмежування новації та відступного – це:

- можливість укладення угоди про відступне не тільки між сторонами первісного зобов'язання, а й із третіми особами;
- новація завжди передбачає інший предмет або спосіб виконання похідного зобов'язання;
- зобов'язання, щодо яких можливе застосування відступного або новації; строки застосування відступного або новації;
- мета, яку хочуть досягнути сторони [11, с. 232–233].

В.В. Бацієв виступає опонентом цієї думки та виділяє лише два основні та суттєві критерії:

1) момент припинення первісного зобов'язання під час відступного відбувається у момент надання боржником кредитором відступного, тоді як під час новації первісне зобов'язання припиняється у момент досягнення сторонами домовленості;

2) мета домовленості [12, с. 10].

До того ж відповідно до ч. 3 ст. 604 ЦК договір про відступне може бути укладено щодо будь-якого зобов'язання, не тільки договірного, тоді як за ЦК новація не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом [1].

Щодо згоди на відступне і новацію, то, що стосується першого, вона може бути надана сторонами на будь-якій стадії динаміки договірних зобов'язання, як до його порушення, так і після нього, до уваги не береться факт наявності неправомірної поведінки однієї зі сторін. Новація застосовується сторонами після початку виконання первісного зобов'язання, коли вже стає очевидною неможливість досягнення його мети [11, с. 234–235].

Виходячи з вищезазначеного ми вважаємо доцільним проводити розмежування відступного і новації за такими критеріями.

Одним із провідних критеріїв, на нашу думку, слід визначити момент припинення первісного зобов'язання. За законодавством, а саме ст. 604 ЦК, зобов'язання припиняється за згодою сторін унаслідок передавання боржником кредитором відступного (грошей, іншого майна тощо). Відповідно до ч. 2 ст. 604 ЦК України зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими самими сторонами (новація) [1]. Тобто ми можемо чітко побачити зовсім різні моменти припинення зобов'язання, що існує між сторонами.

Другим критерієм доцільно виділити мету укладення договорів відступного і новації, адже аналізуючи її, ми можемо визначити істинні наміри сторін, яких вони

прагнули досягти, укладаючи ці правочини. Є.В. Падун так і називає цей критерій – наміри сторін, акцентуючи на тому, що операція як юридичний факт – це завжди вольовий акт, який об'єднує дві змістові характеристики: волю і волевиявлення сторін, котрі їх реалізують [4, с. 94].

О.О. Мельников влучно зазначає, що визначити, чи є договір відступним чи новацією, можливо, лише встановивши дійсні наміри сторін [10, с. 102]. Тому, якщо сторони, коли встановлювали домовленість про правочин, мали на меті замінити чинне зобов'язання, то найбільш правильною була би кваліфікація такого правочину як заміни виконання, а якщо із правочину однозначно не випливає, що це новація, то відносити її до такої навряд чи обґрунтовано [4, с. 94].

Цікавою є позиція В.В. Бацієва, котрий наполягає на тому, що необхідно виходити із пріоритету саме відступного перед новацією і вважати досягнутим саме правочину сторін про заміну виконання, якщо сторона, яка посиляється на новацію, не змогла довести наявність правочину із цього приводу [12, с. 67].

Третій критерій відмежування – юридичні факти, що лежать в основі припинення первісного зобов'язання. Є.В. Падун стверджує, що в основі припинення зобов'язання з відступного є юридичний склад, який включає два елементи: домовленість між кредитором і боржником про застосування відступного і фактичне передання боржником предмета відступного. Щодо новації, то тут в основі лежить тільки один юридичний факт, який полягає у домовленості сторін про заміну первісного зобов'язання новим [4, с. 95].

П'ятий критерій – це сутність (зміст) або, як зазначають деякі науковці, коло самих зобов'язань, що можуть бути припинені відступним або новацією. Ч. 3 ст. 604 ЦК не допускає новацію щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів і в інших випадках, установлених законом. Щодо відступного, то ЦК не містить такої заборони, тому можемо констатувати, що відступне може бути укладене стосовно будь-якого зобов'язання [1].

Щодо шостого критерію відмежування, то тут, як ми вже зазначали, варто погодитися з О.Ю. Шилохвостом і визначити такий як момент застосування правочину про відступне або новацію.

Варто не забувати і про розмежування відступного і новації за наслідками вчинення цих правочинів. Цей критерій, на нашу думку, дещо перекликається з таким критерієм, як мета укладення договорів відступного і новації. Незважаючи на те, що як один, так й інший спрямовані на припинення зобов'язання, під час новації припиняється тільки первісне зобов'язання і виникає нове зобов'язання між ними, тоді як за відступного первісне зобов'язання припиняється шляхом його виконання, хоч і внаслідок зміни предмета виконання [4, с. 95].

Висновки. Передання відступного є однією із підстав припинення зобов'язання за домовленістю сторін, що відбувається шляхом укладення між боржником і кредитором відповідного договору.

Аналізуючи вищевикладений матеріал, слід зазначити, що особливостями такої підстави припинення зобов'язань є:

- а) її універсальність, котра передбачає передання відступного з метою припинення будь-якого зобов'язання;
- б) можливість застосування на будь-якій стадії розвитку зобов'язальних правовідносин;
- в) широка дискреція сторін, що полягає у можливості визначати розмір, строки, а також порядок передання відступного на власний розсуд;
- г) наявність згоди обох сторін тощо.

Слід зазначити, що за цими, а також іншими ознаками (метою, моментом припинення зобов'язання) проводиться відмежування передання відступного від схожих підстав припинення зобов'язання.

Варто додати, що така підстава припинення зобов'язання, як передача відступного боржником кредиторowi потребує детальнішого законодавчого врегулювання шляхом встановлення законодавцем певних меж щодо обчислення розміру відступного з метою уникнення складнощів під час практичного застосування сторонами такої підстави припинення зобов'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 27.10.2021).
2. Рассказова В. Юридичні особливості відносин із відступного. *Цивільне право і процес*. 2019. № 5. С. 55–59.
3. Черкашин С.В. Завдаток: форма відповідальності чи відступне? *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 181–186.
4. Падун Є.В. Критерії відмежування відступного від новації в цивільному праві України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 91–97.
5. Самусева К.В. Новація як спосіб припинення зобов'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 148–151.
6. Коструба А.В. До питання про особливості механізму припинення зобов'язань в силу правоприміняючого юридичного факту – передання відступного. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 371–374.
7. Сенін Ю.Л. Новація як спосіб припинення зобов'язань за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2013. 20 с.
8. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 травня 2018 р. у справі № 761/37012/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73437966>.
9. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 вересня 2020 р. у справі № 497/1085/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91958372>.
10. Мельников О.О. Правовые проблемы новации долга в заемное обязательство. *Вестник ВАС РФ*. 1999. № 6. С. 98–106.
11. Шилохвост О.Ю. Отступное в гражданском праве России. *Статут*. 1999. 251 с.
12. Баціев В.В. Обязательство, осложненное условием об отступном (замене исполнения). *Статут*. 2003. 109 с.